

IJTIMOYIY-IQTISODIY TADQIQOT NATIJALARI ISHONCHLILIGINI BAHOLASH

Adizova Nigina

O'zMU 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqot haqida so'z boradi. Ushbu tadqiqotning nimaligi, ahamiyati, o'ziga xos jihatlari, foydalari, imkoniyatlar, uni o'rganuvchi olimlar to'g'risida so'z boradi. Shuningdek, uni ijrosini amalga oshiruvchilarning maqsad va vazifalari ham aytib o'tiladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqot, olimlar, Charlz C. Ragin, nazariya, Shavkat Mirziyoyev, ijtimoiy-iqtisodiy markaz.

Ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqot — bu [ijtimoiy-iqtisodiy fan olimlari](#) tomonidan tizimli reja asosida olib boriladigan [tadqiqot](#). Ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqot metodologiyalarini miqdoriy va sifat jihatidan tasniflash mumkin.

- Miqdoriy dizaynlar ijtimoiy hodisalarga miqdoriy dalillar orqali yondashadi va ko'pincha haqiqiy va ishonchli umumiy da'volarni yaratish uchun ko'p holatlarning statistik tahliliga (yoki eksperimentda ataylab ishlab chiqilgan usullarga) tayanadi. Miqdori bilan bog'liq.
- Sifatli dizaynlar to'g'ridan-to'g'ri kuzatish, ishtirokchilar bilan muloqot qilish yoki matnlarni tahlil qilish orqali ijtimoiy hodisalarni tushunishga urg'u beradi va umumiylikdan kontekstli subyektiv aniqlikni ta'kidlashi mumkin. Sifat bilan bog'liq.

Usullar miqdoriy yoki sifat jihatidan tasniflanishi mumkin bo'lsa-da, aksariyat usullar ikkalasining elementlarini o'z ichiga oladi. Masalan, sifatli ma'lumotlarni tahlil qilish ko'pincha xom ma'lumotlarni tizimli ma'lumotlarga kodlash va interkoder ishonchliligini aniqlash uchun yetarlicha tuzilgan yondashuvni o'z ichiga oladi. Shunday qilib, ko'pincha “sifat” va “miqdoriy” yondashuvlar o'rtasida oddiy farqlashdan ko'ra murakkabroq munosabatlar mavjud.

Soha olimlar keng ko'lamli ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarni tahlil qilish uchun bir qator usullardan foydalanadilar: millionlab shaxslardan olingan aholini ro'yxatga olish ma'lumotlaridan tortib, bitta agentning ijtimoiy tajribasini chuqur tahlil qilishgacha; zamonaviy ko'chalarda sodir bo'layotgan voqealarni kuzatishdan tortib, qadimgi tarixiy hujjatlarni tekshirishgacha. Klassik [sotsiologiya](#) va [statistikaga](#) asoslangan usullar [siyosatshunoslik](#), media tadqiqotlari, dasturlarni baholash va bozor tadqiqotlari kabi boshqa fanlar bo'yicha tadqiqotlar uchun asos bo'ldi.

Soha olimlari muayyan tadqiqot usullarini qo'llab-quvvatlash lagerlariga bo'lingan. Bu bahslar ijtimoiy nazariyaning tarixiy yadrosi ([pozitivizm](#) va

antipozitivizm; tuzilma va agentlik) bilan bog‘liq. Ko‘p jihatdan juda farq qilsa-da, sifat va miqdoriy yondashuvlar nazariya va [ma‘lumotlar](#) o‘rtasidagi tizimli o‘zaro ta‘sirni o‘z ichiga oladi. Metodni tanlash ko‘pincha tadqiqotchi nimani o‘rganmoqchi ekanligiga bog‘liq. Misol uchun, butun populyatsiya bo‘yicha statistik umumlashtirishni tuzish bilan shug‘ullanadigan tadqiqotchi vakillik namunasi populyatsiyasiga so‘rovnomanini o‘tkazishi mumkin. Bundan farqli o‘laroq, shaxslarning ijtimoiy harakatlarini to‘liq kontekstual tushunishga intilayotgan tadqiqotchi etnografik ishtirokchi kuzatuv yoki ochiq suhbatni tanlashi mumkin. Tadqiqotlar odatda ko‘p strategiyali dizaynning bir qismi sifatida miqdoriy va sifat usullarini birlashtiradi yoki uchburchak qiladi.

Odatda populyatsiya juda katta bo‘lib, aholini ro‘yxatga olish yoki ushbu populyatsiyadagi barcha qiymatlarni to‘liq sanab o‘tish imkonsiz. Shunday qilib, namuna populyatsiyaning boshqariladigan kichik to‘plamini tashkil qiladi. Pozitivistik tadqiqotlarda, umumiy populyatsiyaga oid [xulosalar](#) chiqarish uchun namunadan olingan statistik ma‘lumotlar tahlil qilinadi. Namunadan ma‘lumot yig‘ish jarayoni namuna olish deb ataladi. Namuna olish usullari tasodifiy (tasodifiy tanlama, tizimli tanlama, qatlamli tanlama, klasterli tanlama) yoki tasodifiy bo‘lmagan ya‘ni ehtimollik bo‘lmagan (qulay tanlov, maqsadli tanlama, qor to‘pi) bo‘lishi mumkin. Namuna olishning eng keng tarqalgan sababi populyatsiya haqida ma‘lumot olishdir. Namuna olish aholini to‘liq ro‘yxatga olishdan ko‘ra tezroq va arzonroq.

Xususan, ijtimoiy tadqiqotlar [mantiqiy](#) va empirik kuzatishlarga asoslangan. Charlz C. Ragin o‘zining “Ijtimoiy tadqiqotlarni qurish” kitobida shunday yozadi: “Ijtimoiy tadqiqotlar g‘oyalar va dalillar o‘rtasidagi o‘zaro ta‘sirni o‘z ichiga oladi. G‘oyalar ijtimoiy tadqiqotchilarga dalillarni tushunishga yordam beradi va tadqiqotchilar g‘oyalarni kengaytirish, qayta ko‘rib chiqish va sinab ko‘rish uchun dalillardan foydalanadilar.” Shunday qilib, ijtimoiy tadqiqot ma‘lumotlar to‘plash va [ma‘lumotlarni tahlil qilish](#) orqali [nazariyalarni](#) yaratish yoki tasdiqlashga harakat qiladi va uning maqsadi tadqiqot, tavsif, tushuntirish va bashorat qilishdir. U hech qachon [falsafa](#) yoki e‘tiqodga olib kelmasligi yoki adashmasligi kerak. Ijtimoiy tadqiqotlar ijtimoiy hayotda qonuniylikning ijtimoiy qonuniyatlarini topishga qaratilgan va odatda, individlarning o‘zlari emas, balki [ijtimoiy guruhlar](#) (individlar yig‘indisi) bilan shug‘ullanadi (garchi [psixologiya](#) fani bu yerda istisno bo‘lsa ham). Tadqiqot, shuningdek, sof tadqiqot va [amaliy tadqiqotlarga](#) bo‘linishi mumkin. Sof tadqiqot haqiqiy hayotda qo‘llanilmaydi, amaliy tadqiqotlar esa real dunyoga ta‘sir o‘tkazishga harakat qiladi.

[Fanda tabiatshunoslik](#) qonunlariga parallel bo‘lgan qonunlar yo‘q. Fandagi qonun — bu faktlar sinfi haqida universal umumlashma. Haqiqat kuzatilgan [hodisa](#) bo‘lib, kuzatish tadqiqotchi tomonidan ko‘rilgan, eshitilgan yoki boshqa tarzda boshdan kechirilganligini anglatadi. Nazariya — bu ijtimoiy hayotning

ma'lum bir tomoni bilan bog'liq bo'lgan kuzatishlarni tizimli tushuntirish. [Tushunchalar](#) nazariyaning asosiy qurilish bloklari bo'lib, hodisalar sinflarini ifodalovchi mavhum elementlardir. [Aksiomalar](#) yoki [postulatlar](#) to'g'ri deb taxmin qilingan asosiy tasdiqlardir. Takliflar — bu aksiomalarni tahlil qilish asosida tushunchalar o'rtasidagi munosabatlar haqida tuzilgan xulosalar. [Gipotezalar](#) — bu takliflardan kelib chiqadigan empirik [haqiqat](#) haqidagi aniq taxminlar. Ijtimoiy tadqiqotlar ushbu farazlarning haqiqat yoki yo'qligini tekshirishni o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqotlar nazariyani yaratish, operatsionizatsiya (o'zgaruvchilarni [o'lchash](#)) va kuzatishni (gipotezaviy munosabatlarni tekshirish uchun [ma'lumotlarning](#) haqiqiy to'plamini) o'z ichiga oladi. Ijtimoiy nazariyalar o'zgaruvchilar tilida yoziladi, boshqacha aytganda, nazariyalar o'zgaruvchilar orasidagi mantiqiy munosabatlarni tavsiflaydi. O'zgaruvchilar mantiqiy atributlar to'plami bo'lib, odamlar bu o'zgaruvchilarning “tashuvchisi” (masalan, jins ikkita atributli o'zgaruvchi bo'lishi mumkin: erkak va ayol). O'zgaruvchilar, shuningdek, qaram o'zgaruvchilarga (olimlar tushuntirishga harakat qilmoqda) ta'sir qiluvchi mustaqil o'zgaruvchilarga (ma'lumotlarga) bo'linadi. Masalan, dorining turli dozalari kasallik belgilarining og'irligi bilan bog'liqligini o'rganishda kasallik belgilarining og'irligi o'lchovi bog'liq o'zgaruvchidir va preparatni belgilangan dozalarda qo'llash mustaqil o'zgaruvchi. Tadqiqotchilar qaram o'zgaruvchining turli qiymatlarini (simptomlarning og'irligi) solishtiradilar va xulosalar chiqarishga harakat qiladilar.

Soha olimlari “yaxshi tadqiqot” haqida gapirganda, ko'rsatmalar fan qanday tilga olinishi va tushunilishiga ishora qiladi. Bu natijalar qanday ekanligiga emas, balki ular qanday hisoblanganiga ishora qiladi. Glenn Firebaugh o'zining “Ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqotlar uchun yetti qoida” kitobida yaxshi tadqiqot tamoyillarini umumlashtiradi. Birinchi qoida: “Ushbu tadqiqotlarda ajablanish ehtimoli bo'lishi kerak”. Firebaugh (p. 1) ta'kidlaydi: “1-qoida sizni oldindan o'ylangan g'oyalar bilan ko'r bo'lib qolishni istamasligingiz haqida ogohlantirish uchun mo'ljallangan, shuning uchun siz qarama-qarshi dalillarni izlamaysiz yoki unga duch kelganingizda qarama-qarshi dalillarni tan olmaysiz yoki siz qarama-qarshilikni tan olasiz, lekin ularni bostiring va ular aytayotgan narsa uchun topilmalaringizni qabul qilishdan bosh torting.”

Nazariyalardagi tushuntirishlar idiografik yoki nomotetik bo'lishi mumkin. Tushuntirishga idografik yondashuv — olimlar ma'lum bir holat yoki hodisaning [o'ziga xos](#) sabablarini yo'q qilishga intilishlari, ya'ni muayyan holatning barcha mumkin bo'lgan tushuntirishlarini berishga harakat qilishlari. Nomotetik tushuntirishlar ko'proq umumiy bo'lib, olimlar sharoit yoki hodisalarning keng sinfiga ta'sir qiluvchi bir nechta sabab omillarini aniqlashga harakat qilishadi. Masalan, odamlarning ishni qanday tanlashi muammosi bilan shug'ullanayotganda, idografik tushuntirish ma'lum bir shaxs (yoki guruh) nima uchun ma'lum bir ishni tanlashining barcha mumkin bo'lgan sabablarini sanab o'tishdan iborat bo'ladi, nomotetik

tushuntirish esa nima uchun ishga da'vogarlar ekanligini aniqlaydigan omillarni topishga harakat qiladi.

Ilm-fan va ijtimoiy-iqtisodiy fanlar bo'yicha tadqiqotlar uzoq, sekin va qiyin jarayon bo'lib, ba'zida metodologik zaifliklar va kamdan-kam hollarda firibgarlik tufayli noto'g'ri natijalar beradi, shuning uchun biron bir tadqiqotga ishonish tavsiya etilmaydi.

Tarixan iqtisodiy ta'limga yondashish XIX asrning siyosiy iqtisodiga borib taqaladi, o'shanda iqtisodchilar bir kishining ishi boshqa birovning ishi bilan bir xil emasligi haqida o'ylashgan va bu fikrni kiritilgan "kapital" miqdori bilan fodalagan. Biroq, faqat 1960-yillardan boshlab inson kapitalini shakllantirishga investitsiyalarning ishlab chiqarish xususiyatini ham individual, hamjamiyat darajasida aniqlash mumkin edi. Bu g'oya katta mashhurlik davrini boshdan kechirdi, o'shanda ta'lim oddiygina mehnat bozoriga qo'shimcha sifatida qaralgan. Biroq, keyinchalik bunda yutilar yondashuv norozilik uyg'ota boshladi va ta'lim, asosiysi, ijtimoiy-iqtisodiy funktsiya sifatida e'tirof etila boshlandi. Bu muammoni chuqur anglagan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan 2017-2021 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi ishlab chiqildi.

Bunda ko'ra ijtimoiy-iqtisodiy markazning asosiy vazifalari hisoblanadi:

- iqtisodiyot yo'nalishida ilmiy-pedagogik xodimlarni tayyorlash hamda mahalliy va xorijlik hamkorlar bilan birgalikda ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish, xususan, ilmiy loyihalar, dissertatsiyalar, monografiyalari va ilmiy maqolalar tayyorlash;
- Ilmiy Markaz faoliyatini ta'lim jarayoni bilan bog'lash, maxsus kurslarga, darslik va qo'llanmalar yaratishga jalb etish.
- Ilmiy Markaz hamkorlik guruhining loyihaviy dasturlari asosida ilmiy seminarlar, anjumanlar uyushtirish.
- iqtisodiyot sohasida ilmiy tadqiqotlar yo'nalishlari, bitiruv malakaviy ishlar, magistrlik dissertatsiyalari va doktorlik dissertatsiyalari mavzulari bazasi hamda doktorlik dissertatsiyalari, monografiyalarning muhokamalarini tashkil etish;
- ilmiy tadqiqot loyihalari bilan davlat dasturlari doirasidagi tanlovlarda va xorijiy grantlarda ishtirok etish;
- Ilmiy Markaz ishiga yosh iqtidorli talaba va magistrantlarni jalb etish, ularning ilmiy izlanishlariga hamda ish natijalarini nashrga tayyorlashga ko'maklashish;
- muntazam ravishda tashkil etiladigan ilmiy seminarlar va xorijiy mamlakatlar iqtisodiyoti rivojlanishining dolzarb muammolariga bag'ishlangan yig'inlar orqali yosh o'qituvchi, ilmiy tadqiqotchilar malakasini oshirib borish;
- Ilmiy Markazda yetakchi va nomdor iqtisodchi, mamlakatshunos, sharqshunos, geograf va boshqa olimlar bilan uchrashuvlar uyushtirib borish, onlayn ma'ruzalarni tashkil etish. Bu ishda talaba, magistrant, doktorantilar ishtirokini ta'minlash;

- yosh olimlar uchun sohaning yetakchi mutaxassislarini jalb etgan holda mahorat darslarini tashkil etish.
- Universitet saytida va ijtimoiy tarmoqlarda ilmiy markaz sahifasini ochish va faoliyatini muntazam yoritib borish;
- Sharq mamlakatlarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish xususiyatlarini birlamchi manbalar va xalqaro iqtisodiy tashkilotlar ma'lumotlari asosida o'rganish;
- Sharq mamlakatlarining resurs salohiyatini tadqiq etish va uning mamlakatlar ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida tutgan o'rniga baho berish;
- Sharq mamlakatlari iqtisodiyotida yuz berayotgan tarkibiy o'zgarishlar yo'nalishlarini asoslash va unga ta'sir etayotgan omillarni tahlil qilish asosida O'zbekistonda tarkibiy o'zgarishlarni jadallashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish;
- Sharq mamlakatlarida iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish xususiyatlarini aniqlash;
- jahonning ilg'or mamlakatlarida iqtisodiyotni modernizatsiyalash va diversifikatsiyalash tajribalarini tadqiq etish va bu tajribalarni O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda respublikamizda tatbiq etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish;
- Sharqning yuqori sur'atlarda rivojlanayotgan, xususan, Yaponiya, Janubiy Koreya, Xitoy Xalq Respublikasi kabi mamlakatlarida innovatsiyaga asoslangan iqtisodiyot barpo etish tajribasini o'rganish va O'zbekistonda bu tajribadan foydalanish imkoniyatlarini asoslash;
- O'zbekistonning xorijiy, shu jumladan, Sharq mamlakatlari bilan savdo-iqtisodiy aloqalarining hozirgi holatini tahlil qilish, bu sohada mavjud muammolarni aniqlash hamda O'zbekistonning Sharq mamlakatlari bilan iqtisodiy hamkorligini rivojlantirish bo'yicha taklif va tavsiyalar tayyorlash;
- Respublikada ilmiy faoliyat bilan shug'ullanayotgan o'qituvchilar, doktorantlar va mustaqil izlanuvchilar uchun ilmiy ish yozish kurslari tashkil etish;
- iqtidorli talabalar, magistrantlar, doktorantlar bilan birgalikda startap, innovatsion loyihalar ishlab chiqish.

Xulosa. Hozirgi rivojlanish davridan olib qaraydigan bo'lsak, bunda ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqot juda muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, buning uchun mamlakatimizda yetarli va qulay shart-sharoitlar bor. Faqatgina soha olimlari bundan oqilona foydalanishlari zarur hisoblanadi. Ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqotlar qanchalik ko'p o'rganilsa, jamiyatimizda ham bu borada o'sishlar ko'payaveradi. Ular yangi bilimlar va imkoniyatlar kalitini ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Тошкент: Ўзбекистон, НМИУ, 2018.

2. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. –Тошкент: О‘zbekiston, 2021.
3. Анисимов В.В., Грохольская О.Г., Коробецкий И.А. Управление процессом развития современной образовательной системы. -М.: МКО, 2000.
4. Шаронин Ю.В Роль образования в социально-экономическом развитии общества. “Экономика и бизнес” Москва-2020г.
5. Высшая школа экономики (2016) // Образование в цифрах:борник статей. М., 2016.